

назвати предметами, хоча вони є найсправжнішими речами навколишнього середовища. Предметний світ мімікрує, трансформується, шукає себе від мікрорівня до макрорівня. Зараз модним стає не деконструкція, не іронія постмодерного типу, не альянзи іронічної колажної деструктивної речі, а морфогенез, пошук нової біологічної і біонічної парадигми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гройс Б. Комментарии к искусству / Б. Гройс. – М. : Художественный журнал, 2003. – 342 с.
2. Серов Н. В. Античный хроматизм / Н. В. Серов. – СПб. : Лисс, 1995 – 640 с.
3. Кандинский В. Линия и точка на плоскости / В. Кандинский. – СПб. : Азбука, 2004. – 240 с.
4. Волков Н. Н. Цвет в живописи / Н. Н. Волков. – М. : Искусство, 1985. – 211 с.

Бубняк Соломія Михайлівна аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

УДК [316.613.4:159.942]:303.21

ТЕОРЕТИЧНА ІНТЕРПРИТАЦІЯ КОНЦЕПТУ “СОЦІАЛЬНЕ САМОПОЧУТТЯ” В СОЦІОГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ

У статті висвітлено концепт “соціальне самопочуття” в соціогуманітарних дисциплінах, зокрема у соціології та психології; виокремлено основні підходи до визначення соціального самопочуття; окреслено детермінанти соціального самопочуття, встановлено методики вимірювання рівня соціального самопочуття.

Ключові слова: соціальне самопочуття, соціальне самопочуття у психології, соціальне самопочуття у соціології, вимірювання соціального самопочуття.

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КОНЦЕПТУ “СОЦИАЛЬНОЕ САМОЧУВСТВИЕ” В СОЦИОГУМАНИТАРНЫХ НАУКАХ

В статье освещены концепт “социальное самочувствие” в социогуманитарных дисциплинах, в частности в социологии и психологии; выделены основные подходы к определению социального самочувствия; очерчены детерминанты социального самочувствия, установлено методики измерения уровня социального самочувствия.

Ключевые слова: социальное самочувствие, социальное самочувствие в психологии, социальное самочувствие в социологии, измерения социального самочувствия.

THEORETICAL INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF “SOCIAL FEELING” IN SOCIOHUMANITIES

In the article the concept of “social feeling” in humanities disciplines, in particular sociology and psychology; singled out the main approaches to the definition of social feeling; outlines the social determinants of social feeling, established methods of measuring the level of social feeling.

Keywords: social feeling, social feeling in psychology, social feeling in sociology, measuring social feeling.

Актуальність проблеми. У соціогуманітарних науках відбуваються значні зміни, пов'язані із соціальними трансформаціями сучасного українського суспільства. Ці зміни включають як переосмислення традицій у вивченні соціальних суб'єктів, так і залучення нових ресурсів. До останніх відносяться звернення до теоретичних концепцій, які були запропоновані у свій час іншими дисциплінами і знаходяться на периферії дослідницької практики.

Рисою багатьох сучасних досліджень соціальних процесів і явищ стає використання

міждисциплінарного підходу, зокрема вивчення соціально-психологічних понять. Мова йде про “соціальний настрій”, “соціальні перцепції”, “соціальне чуття”, “соціальне самопочуття” тощо. Вказані терміни виходять за рамки суто психологічної площини розгляду, адже пропонується вивчення і їхніх соціальних характеристик. Суб’єктивне сприйняття людиною власного життя перестало бути прерогативою тільки психологічних досліджень в силу існування впливу об’єктивних факторів, які значною мірою детермінують життєдіяльність як індивіда, так і соціальних спільнот.

Аналіз останніх наукових досліджень. Відтак, основам дослідження соціального самопочуття присвячені праці багатьох вчених, зокрема Ф. Ендрюс, М. Кемпбелл, Дж. Робінсон, С. Уйті, Б. Ньюгартен, Р. Хавігхарстюм, Ш. Тобін, М. Лоутон, Н. Бредберн, А. Козма, М. Стоунз, М. Фордіс, К. Шуслер тощо [4, с. 192-198], особливо варто виділити наших українських вчених, авторів тестової методики вимірювання соціального самопочуття ПСС¹ - Н. Паніну та Є. Головаху.

“Концепт “соціальне самопочуття” не входить до числа найбільш вивчених понять соціологічної науки. Досвід дослідження і вивчення суспільних явищ, пов’язаних із соціальним самопочуттям, які соціологія накопичила протягом останніх десятиріч, поки ще не дозволив ввести цей концепт в число канонізованих термінів” [1, с. 352-353]. Попри це, “соціальне самопочуття” є одним із ключових концептів, який характеризує суб’єктивний стан суспільства в найбільш загальному контексті, котрий акцентує увагу на дослідженні того, як почуває себе людина в якості члена певного суспільства чи конкретної соціальної групи, наскільки правильним і справедливим бачить вона своє власне місце в цьому суспільстві, наскільки вона задоволена тим, що отримує від суспільства і що дає йому сама.

Отже, **метою статті** є розгляд концепту “соціальне самопочуття”, перш за все, в таких соціогуманітарних науках як психологія та соціологія; окреслення методики вимірювання рівня соціального самопочуття. Розпочнемо із психології, адже саме цей напрямок знання послужив поштовхом для наступних досліджень цього поняття уже в соціології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Самопочуття у психології – це загальний психічний показник тілесного і духовного стану в кожний момент життєдіяльності людини, який складається з конкретних відчуттів та загальних почувань, пов’язаний з самозбереженням індивіда: нагадує організму про його потреби та вказує йому на загрозові небезпеки [5].

Перша спроба вивчення самопочуття населення у психології була зроблена ще в кінці 50-х рр. ХХ ст. в рамках дослідження психічного здоров’я населення США. Концепт “самопочуття” у цьому випадку характеризує визначену форму психічного стану людини, тобто психічного здоров’я людини.

Надалі увагу цьому концепту приділяли такі відомі соціальні психологи, як А. Леонт’єв, А. Петровський, К. Платонов, С. Рубінштейн та інші, які розглядали самопочуття як важливу характеристику психічних процесів особистості. Було визначено, що самопочуття у психології є складним конструктом, який має три рівні: пізнавальний, емоційно-оцінний та фоновно-несвідомий.

Пізнавальний рівень, як вважають психологи, ґрунтується на дійсних умовах життя, на суспільних реаліях, на тлі яких люди здійснюють свою життєдіяльність. Тобто, як відмічає російський дослідник П. Гуревич, нарощування темпів об’єктивних суспільних змін спроможне справляти згубний вплив на психіку, порушувати внутрішню рівновагу людей, а тому погіршувати їхнє соціальне самопочуття. Однак, якщо такі зміни сприяють покращенню способу життя, вони, незважаючи на певний психологічний дискомфорт, пов’язаний з ломкою звичайних стереотипів, будуть оцінюватися людьми позитивно та покращать їхнє соціальне самопочуття [7, с. 10].

Емоційно-оцінний рівень пов’язаний із духовними характеристиками людей, такими як їхній світогляд, морально-ціннісні норми і орієнтири, політична і правова свідомість,

¹ Інтегральний індекс соціального самопочуття

національна самосвідомість, соціально-психологічні риси характеру, рівень освіти тощо. Тому духовний розвиток людини має вплив на її ціннісні орієнтації, які впливають на самопочуття людини. Чим вищий рівень духовних цінностей людини, тим краще у неї самопочуття, адже людина самостверджується у суспільстві, проявляє свої здібності та свій внутрішній потенціал. І навпаки, чим нижчий рівень духовних цінностей людини, тим гірше у неї самопочуття, адже вона відчуває певне відчуження зі сторони суспільства, стає нікому непотрібною.

Фоново-несвідомий рівень проявляється в автоматизованих, переважно неусвідомлених діях людини, які можуть ставати неусвідомленим мотивом чи особистісним змістом, що з'являється у свідомості.

Отже, з точки зору психології, самопочуття – це відчуття фізіологічної та психологічної комфортності або дискомфортності, яке залежить від здоров'я та настрою людини.

У подальшому вивчення соціального самопочуття більшою мірою зосередилися не стільки на дослідженні психічного здоров'я, як на якості життя, тим самим переходячи та затверджуючись уже в області соціологічної науки. Одним із перших фундаментальних досліджень була серія соціологічних опитувань, проведених в 70-ті рр. ХХ ст. під керівництвом Ф. Ендрюса та А. Кемпбела, які розглядали загальне соціальне самопочуття як емоційно-оціночне ставлення людини до її життєвої ситуації [9, 10].

В радянській соціології концепт “соціальне самопочуття” з'явився в середині 80-х рр. ХХ ст. Проте, була низка проблем у його застосуванні в соціологічному річизі, адже він використовувався більш інтуїтивно – без серйозної теоретичної та методологічної бази, був зведений до філософського сенсу, як форма суб'єктивного переживання людських взаємовідношень з позитивними чи негативними для неї явищами суспільної діяльності [4].

Як результат, уже в 90-х рр. ХХ ст. з'явилися теоретичні праці, що були присвячені вивченню соціального самопочуття вже суто в соціологічному напрямку. Також на цю тематику було проведено безліч емпіричних досліджень, зокрема Л. Рубіною, Ж. Тощенко, С. Харченко, які дотримувались думки, що саме свідомість та поведінка людей в конкретно-історичний період обумовлює функціонування соціальних структур, явищ, процесів громадського життя. Однак ці дослідження призвели до розмитості та невизначеності самого цього поняття, відзначалися емпіризмом та недооцінкою комплексного характеру соціального самопочуття.

Отже, вивченням концепту соціального самопочуття соціологи почали займатися з 50-х рр. ХХ ст., але ще й досі немає однозначного академічного визначення цієї дефініції [3, 8].

У загальному можна сказати, що специфіка соціології у розумінні соціального самопочуття полягає у “комплексній характеристиці стану свідомості людей, що виявляється в різних соціальних ситуаціях, відображає ступінь їхньої соціальної свободи, можливості всебічного розвитку, реалізації здібностей і життєвих планів, які обумовлюються сукупністю наявних у суспільстві матеріальних, політичних, соціокультурних і духовних можливостей задоволення людських потреб та реалізації їхніх інтересів” [7, с. 4].

Справжнім проривом у цій сфері став 1995 р., адже дослідники з Інституту соціології НАН України включили до інструментарію моніторингового дослідження інтегральний індекс соціального самопочуття (ІСС), який розробили Є. Головаха та Н. Паніна стосовно 11-ти основних сфер життєдіяльності людини (сфери соціальних відносин, соціальної безпеки, національних відносин, соціально-політична, професійно-трудова, інформаційно-культурна, рекреаційно-культурна, матеріально-побутова, сфера міжособистісних відносин, сфера якості особистості).

При підготовці конкретного інструментарію характеристика кожної із сфер обмежувалась рівною кількістю індикаторів соціального благополуччя, щоб вага кожної із сфер в формуванні загального рівня соціального самопочуття була однаковою. Внаслідок цього варіант опитувального листка включав по 4 індикатори, які описували конкретні блага кожної з 11-ти сфер життєдіяльності. Як наслідок, вимірювання цього соціального

самопочуття отримало назву Інтегральний індекс соціального самопочуття (ІСС-44) [4].

Проте цей тест був надто громіздким, що привело до формування скороченого варіанту, так званого ІСС-20. Скорочений варіант тесту відповідає основним статистичним критеріям надійності та збереження валідності (універсальність, інтегральність, якість, стандартизованість, чутливість, компактність, об'єктивність), при цьому методика достатньо компактна для того, щоб бути використаною при постійних опитуваннях для оцінки соціального самопочуття населення.

Застосування такої методики вивчення соціального самопочуття, як зазначає Г. Щербата, надає можливість визначити: ієрархію чинників соціальної захищеності; динаміку і пріоритет потреб окремих соціальних груп та суспільства в цілому; розробити та апробувати суб'єктивні критерії оцінки соціальної захищеності і соціального самопочуття; розробити діагностичну модель, яка дасть можливість створити соціальну технологію удосконалення соціально-захисних заходів та підвищення ступеня відповідності соціальних програм реальним потребам населення; методика дозволяє врахувати специфіку соціально-демографічних та статусних груп; забезпечити диференційований підхід щодо методів, прийомів та заходів соціального захисту та всебічної підтримки різних категорій населення [8].

Отже, основними детермінантами соціального самопочуття передусім виступають нижче наведені.

1. Дійсні умови життя, суспільні реалії, на тлі яких люди здійснюють свою життєдіяльність.
2. Особистий статус та роль людини в ієрархії суспільних відносин.
3. Духовні характеристики людей [4, 7].

Тобто, соціальне самопочуття є узагальненим індикатором реакції населення на соціальні перетворення. Оскільки люди підтримують ті або інші зміни в суспільстві у сподіванні поліпшити своє становище в ньому, інтегральна оцінка сприйняття ними власного добробуту в найважливіших сферах соціальної життєдіяльності є вирішальним критерієм визначення їхнього соціального самопочуття. Тому у вітчизняній соціології відрізняють кілька підходів до визначення соціального самопочуття:

1. Соціальне самопочуття описують через поняття задоволеності людиною різними сторонами життя.
2. Соціальне самопочуття розглядають як інтегровану характеристику реалізації життєвої стратегії особистості, ставлення до навколишньої дійсності.
3. Соціальне самопочуття відображає ставлення до взаємозв'язку між рівнем запитів і ступенем задоволення життєво значущих потреб [2, с. 143].

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що соціальне самопочуття в соціології – це складний, багатоаспектний процес входження людини до соціуму, це запас знання, який людина здобуває під час свого життя, що важливо правильно реалізувати, це узагальнений показник рівня соціальної адаптованості людей до мінливого соціального простору, адже він позначається на соціально-психологічному стані, що формується під впливом чинників суспільства загалом. В свою чергу, соціальне самопочуття в психології – це відчуття фізіологічної та психологічної комфортності чи дискомфортності. Тобто, основна відмінність цих наук у вивченні соціального самопочуття полягає у тому, що воно не є сумою задоволення всіх потреб, а визначається виходячи із цінностей особи. Між цінностями особи та її соціальним почуттям спостерігається більша міра залежності, ніж між потребами та соціальним самопочуттям, адже саме цінності визначають, яка частина соціальних благ належить до категорії значущих потреб [6]. Отож, у психології розглядають концепт “самопочуття”, який зведений суто до людини, що вивчає позасвідомі стани людини, звертає увагу на особистісні аспекти людини, на її психічний та фізіологічний стани. Соціологія ж вивчає концепт “соціальне самопочуття”, тобто встановлює соціальні аспекти цього феномену в особистості, в групі, в суспільстві загалом. Тому можемо побачити, що соціологія трактує “соціальне самопочуття” набагато ширше, ніж психологія, адже включає всі прояви

особистісного та соціального характеру при вивченні цього концепту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галин И. А. Социальное самочувствие // Социологический справочник. – К., 1990. – С. 352-353.
2. Крупец Я. И. Социальное самочувствие как интегральный показатель адаптированности // Социологические исследования. – 2003. - №4. – С. 143-144.
3. Мигович І. Рівень життя і соціальне самопочуття робітників / І. Мигович // Комуніст. – 2014. - №45. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.komunist.com.ua/article/23/202/16085_u.htm
4. Панина Н. В. Избранные труды по социологии. В 3-х томах. Том 2: Теория, методы и результаты социологического исследования образа жизни, психологического состояния и социального самочувствия населения / Сост. и ред. Е. И. Головахи. – К. : Факт, 2008. – 312 с.
5. Самопочуття [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%87%D1%83%D1%82%D1%82%D1%8F>
6. Склярчук А. В. Соціальне самопочуття як чинник політичної поведінки особистості: автореф. дис. канд. психологічних наук: 19.00.05 / А. В. Склярчук. – Київ, 2007. – 25 с.
7. Соціальне самопочуття населення України в контексті державної гуманітарної політики: навч.-метод. посіб. / авт. кол.: В. П. Трошинський, В. А. Скуратівський, П. К. Ситнік та ін. – К. : НАДУ, 2009. – 36 с.
8. Щербата Г. М. Соціальне самопочуття як інтегральний показник соціальної захищеності населення / Г. М. Щербата // Вісник міжнародного слов'янського університету. Серія “Соціологічні науки”. – Харків, 2007. – Том 10. - №2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://otherreferats.allbest.ru/sociology/00267360_0.html
9. Andrews F. M., Robinson J. P. Measure of Subjective Well-being. – In. P. Robinson, et al. (Eds) Measure of Personality and Social Psychological Attitudes. – San-Diego: Academic Press, Inc., 1991. – 824 p.
10. Campbell A. The sense of well-being in America. – New-York: McGraw-Hill, 1981. – 263p.

Виноградов Алексей Владимирович аспірант кафедри філософії, соціології та менеджмента соціокультурної діяльності державного університету «Южноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 171+301

ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ СОЦИАЛЬНЫХ ОТКЛОНЕНИЙ

В статье анализируются индивидуальные механизмы социальных отклонений. Рассматривается стратегия социального контроля, настаивающая на замещении, вытеснении наиболее опасных форм социальной патологии общественно полезными, значимыми; морально-нравственными императивами; либерализации и демократизации системы наказания. Изучается специфика социальной дезадаптации личности.

Ключевые слова: социальные отклонения, норма, девиация, отклоняющееся поведение, социальный контроль, социальная дезадаптация, социально-дезадаптированная семья.

ІНДИВІДУАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНИХ ВІДХИЛЕНЬ

У статті аналізуються індивідуальні механізми соціальних відхилень. Розглядається